

якасць маўлення, памылка, тыпы памылак, спосабы выпраўлення памылак, а па дзейнасці студэнтаў падзяляюцца на рэпрадуктыўныя (аналіз і ацэнка готовых тэкстаў, іх частак (абзац, сказ) і прадуктыўныя (стварэнне ўласных тэкстаў з уключэннем пэўных моўных сродкаў і з улікам іх выкарыстання у залежнасці ад умоў, зместу і мэт выказвання).

Вынікі такой працы радуюць, паколькі перш за ўсё павышаецца пісьменнасць увогуле, перастаюць паўтарацца адны і тыя ж памылкі, павышаецца цікавасць да пытанняў мовы, расце культура маўлення.

С.У. Кухта
г. Мінск

СКЛАДАНЫЯ СЛОВЫ Ў ПОМНІКАХ ПІСЬМЕННАСЦІ І Ў СУЧАСНАЙ ЛІТАРАТУРЫ. ПАРАЎНАЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

Складаныя словы... Мы сустракаемся з імі дома і на працы, у паўсядзённым маўленні і пры чытанні мастацкага твора, у тэатры і кіно, слухаючы народную песню і выступленне папулярнай эстраднай спявачкі. Іншы раз і не задумваемся, што ужытае намі слова — складанае. Вучоныя падлічылі, што ў апошнія 25—30 гадоў лексіка сучасных усходнеславянскіх моў папаўняецца пераважна за кошт складанняў — слоў, утвораных з двух і больш самастойных слоў, або іх асноў: *агульнавядома, краязнаўчы, кінатэатр*.

Словаскладанне было заўважана і вывучана індыйскімі граматыкамі яшчэ да нашай эры. Яны ж у сваіх граматыках прывялі і першыя класіфікацыі складаных слоў. Складаныя словы тыпу *очевидно, благовременно, единомыслие, добролюбие* і інш. сустракаюцца ў самых ранніх славянскіх пісьмовых помніках. Асабліва шырока такія кампазіты выкарыстоўваліся ў творах рэлігійнага зместу. Паколькі ж першыя богаслужэбныя кнігі былі перакладзены з грэчаскай мовы, то многімі вучонымі прызнаецца кніжнае паходжанне складаных слоў у славянскіх мовах.

Моваведамі было заўважана таксама, што складаныя словы сустракаюцца не толькі ў творах рэлігійнага зместу, але і ў публіцыстыцы, сатырычных творах, дзелавой пісьменнасці, казках, загадках. Так, яшчэ Ф.І.Буслаў падкрэсліваў, што “у прастамоўі ужываецца шмат слоў чыста рускага складання”. Пераважная большасць даследчыкаў лічыць, што грэчаскае, а пад яго ўсплывам і стараславянскае словаскладанне ў значнай меры стымулявала развіццё складаных

слоў у старажытнарускай мове, паслужыла пэўным узорам для стварэння ўсходнеславянскіх па свайму паходжанню кампазітаў.

Аднак з упэўненасцю вызначыць паходжанне таго або іншага складання вельмі цяжка. На працягу доўгага гістарычнага развіцця многія словы істотна відазмяніліся, некаторыя нават перасталі лічыцца складанымі. Так, сёння далека не кожны зможа правільна вызначыць словаўтваральную структуру ўласнага імені *Георгій*. Некаторыя філолагі такія словы разглядаюць як невытворныя. На самой жа справе перад намі тыповае складанне, утворанае з *geo* (грэч. *de* — *зямля*) і *or* (параўн.: бел. *араты*). Вось і атрымліваецца, што *Георгій* — гэта, той, хто абрамляе зямлю, земляроб. Складанымі па свайму ўтварэнню з'яўляюцца і такія ўласныя імёны, як *Аляксандр*, *Мікалай*, *Людміла* і інш.

Складаныя словы па-рознаму ўжываюцца ў мовах. Іх шмат было ў літаратурнай мове старажытнай Індыі, актыўна выкарыстоўваюцца кампазіты ў грэчаскай, славянскай і германскай мовах. У той жа час словаскладанне слаба прадстаўлена ў французскай мове, амаль не ведае складаных слоў літоўская мова.

Складаныя словы ўтвараюць даволі значную групу лексікі ў помніках старабеларускай пісьменнасці. Прычым тут часта сустракаюцца выпадкі паралельнага ўжывання адных і тых жа слоў (асабліва прыметнікаў) то ў выглядзе самастойных парных азначэнняў, то ў выглядзе кампанентаў складання, злучаных пры дапамозе галоснага *-o* (*a*):

Добрый рабе, благий и верный (“Даярыш” А.Філіповіча), *Великий и благоверный князь и царь московский Дмитрий Иванович* (“Хроніка літоўская і жамойцкая”).

Гэты, як і іншыя прыклады, у тым ліку і ў помніках старажытнарускай пісьменнасці, сведчаць пра тое, што складаныя словы маглі ўзнікаць на аснове сінтаксічна свабодных словазлучэнняў. І.І.Сразнеўскі пісаў: “Многія выразы, чым даўжэй і больш яны ўжываюцца, тым лягчэй сцягваюцца ў адно як быццам непадзельнае слова. Напрыклад, *спасибо* замест *спаси бог*, *двадцать* замест *два десята* і інш. Словы ў такіх словазлучэннях пры частым ужыванні ў пэўнай пастаяннай форме паступова становяцца семантычна і структурна звязанымі, непадзельнымі. Імкненне любой мовы да канкрэтнасці і сцісласці знаходзіць свае выражэнне ў дыялектычным пераўтварэнні адносна простых адзінак у больш складанае адзінства. Варта адзначыць, што працэс утварэння новых лексічных адзінак на гэтым не заканчваецца, а працягваецца далей. Новае слова садзейнічае з’яўленню другога, якое ў сваю чаргу можа стаць асновай” для ўтварэння іншых. Вобразна кажучы, адбываецца своеасаблівае ланцуговая рэакцыя, у выніку якой лексічная сістэма мовы папаўняецца ўсё новымі і новымі словамі.

Як яркія і жывапісныя эпітэты складаныя словы (найперш прыметнікі) пачынаюць выкарыстоўвацца ўжо ў самых ранніх помніках усходнеславянскай пісьменнасці: *младозрачную сотвори откровицу, сей мужь многодобродьтєлень*.

Шырокую вядомасць атрымаў у XVI – XVII стст. у Беларусі і на Украіне “Апакрысіс” Хрыстафора Філамта. Важную ролю ў сістэме вобразна-выразных сродкаў “Апакрысіса” выконваюць складаныя словы. Побач з кніжнымі словамі тыпу *благословенный, всемогучий, злореченье* Хр. Філамт ужывае складанні *вышепомененный, вышепоменованье, нижеописаным* і г.д. Многія складанні запазычаны з польскай мовы (*вшетечный, истоназацнейший* і інш.). І разам з тым, выкарыстоўваюцца складаныя прыметнікі, характэрныя і народна-дыялектычнай мове (*малобачный, малогодный*).

Складаныя словы ў сучаснай беларускай мове ў асноўным зацвердзіліся пад уплывам рускай мовы. Найбольш выразна гэты ўплыў праявіўся ў XX ст., калі руская мова стала адной з асноўных крыніц напаўнення беларускай мовы складанымі словамі і мадэлямі для ўтварэння новых лексем на нацыянальнай глебе. Пераважная большасць складанняў, якія ўжываліся ў помніках беларускай пісьменнасці XIV – XVIII стст., у сучаснай беларускай літаратурнай мове не выкарыстоўваюцца. Тым не менш колькасць кампазітаў у складзе лексікі сучаснай беларускай мовы няспынна расце. Гэтаму садзейнічае не толькі дабратворны кантакт з рускай мовай, але і творчасць многіх беларускіх паэтаў і пісьменнікаў, журналістаў і грамадскіх дзеячаў, якія, карыстаючыся сродкамі агульнанароднай мовы, ствараюць новыя самабытныя складаныя словы.

К.Р. Федарцова
г. Мінск

АКЦЭНТАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ІМЕННЫХ ГАЛІЦЫЗМАЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Для беларускай, як і іншых усходнеславянскіх моў, характэрны свабодны націск, які можа прыпадаць на розныя склады ў слове: *бе раг, качец, таварыш, таварыства, мовазнаўства*. Найбольш уніфікаванай, як вядома, з’яўляецца акцэнтная сістэма той мовы, якая валодае найменшай рухомасцю націску. Адной з такіх моў лічыцца і французская. У словах гэтай мовы націск замацаваны за апошнім складам слова ці групы слоў. Аднак у запазычаннях з французскай мовы націск не заўсёды захоўваецца на апошнім складзе. Гэта падмацоўвае аналіз іменных галіцызмаў.